

ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՉԵԹԱԳՐԱՅ Ս. ՆՇԱՆԻ ՂԱՆՈՒՅ Ի ՍԵՐԱՍՏԻԸ

(Շարունակությունը...)

61.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹԻՔ 228 (էջ 456): — ՄեծՈւթիկն՝
23×17×5 մետ.: — ԳՐՈՒԹԻՔՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԻՔ
17 տող: — ՆԻՒԹ՝ մագաղաթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ
փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ կազմը քայքայուած, քայք մագաղաթները լաւ պահուած: — ԳԻՐ՝ միջին մետրոպեան
երկաթագիր: — ՍԿԶՐՆԱՏԱՌԻՔ՝ ընտիր: — ԼՈՒՍԱՆ-
ՅԱԶԱՐԻՔ՝ ոսկի նկար բոլորակազարդեր: — ԳՐԻՉ,
ՍՏԱՅՈՂ, ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՏԵՂԻ՝ անծանօթ: — ՅԻՇԱՏԱ-
ԿԱԳՐՈՒԹԻՔՆԻՔ՝ չկան:

Մատենան է Ա-Երբան, էջ 3—96
Մատթէոս. էջ 97—212 Մարկոս. էջ 213
— 384 Ղուկաս. էջ 385—456 Յովհաննէս:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՔՆ. Գրչադրին առաջին տասն-
եւէորս եւ 97—98 թղթերն կրկնագիր են եւ
բոլորգիր տառերով զրուած. տող ընդ մէջ ա-
ղտաբար կը կարգացուին եղծուած միջակ մետրո-
պեան երկաթագրով զրուած աւետարանի խօս-
քեր:

62.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹԻՔ 281 (էջ 562): — ՄեծՈւթիկն՝
27×18×7 մետ.: — ԳՐՈՒԹԻՔՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԻՔ
մէն մի սինակը 21 տող: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝
կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ բաւական քայ-
քայուած: — ԳԻՐ՝ խոշոր բոլորգիր: — ՍԿԶՐՆԱՏԱՌԻՔ
ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԻՔ՝ պարզ: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՔ՝ միայն
Մարկոսի պատկերը կայ: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆԻՔ՝ մէն մի
աւետարանի աղջեւ կայ կիսախորան մը: — ԳՐԻՉ,
ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՏԵՂԻ՝ անծանօթ: — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒ-
ԹԻՔՆԻՔ՝ չկան:

Մատենան է Ա-Երբան, էջ 1 Մատթէոս.
էջ 158 Մարկոս. էջ 260 Ղուկաս. էջ 428
Յովհաննէս:

63.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹԻՔ 259 (էջ 518): — ՄեծՈւթիկն՝
29×24×8 մետ.: — ԳՐՈՒԹԻՔՆ՝ կրկսին: — ՏՈՂԻՔ
մէն մի սինակը 20 տող: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝
կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ քայքայուած եւ մգո-
րած: — ՄԱՆՐԱՆՅԱԶԱՐԻՔ՝ միայն վերջը կայ
կրկնասին զրուած մագաղաթի թերթ մը: — ՎԵՐ-
ՆԱԳԻՐԻՔ՝ չկան: — ԳԻՐ՝ խոշոր բոլորգիր: — ՍԿԶՐՆԱ-

ՏԵՂԻՔ՝ Աւետարաններուն՝ բաւական սիրուն եւ ճաշա-
կաւոր փառագրեր: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԻՔ՝ բաւական
զեղեցիկ: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՔ՝ կը մայ միմիայն Մարկոսի
պատկերը, թերի: — ԽՈՐԱՆԻՔ՝ չկան: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆԻՔ՝
մէն մի աւետարանի աղջեւ, պարզ: — ԳՐԻՉ, ԺԱՄԱ-
ՆԱԿ ԵՒ ՏԵՂԻ՝ անծանօթ:

Մատենան է Ա-Երբան, էջ 1—135
Մատթէոս. էջ 138—228 Մարկոս. էջ 230
— 400 Ղուկաս. էջ 401—518 Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՔՆԻՔ. էջ 516 (Գրքէր
էրէ). “Փառք... Զվերջին կազմողս գիրքոր ա-
նարժան արեղան աղաչեմ յիշեցէք ի Տէր եւ Աս-
տուած որորմի ասացէք. որ բաղում աշխատանաւք
հազիւ կարացի այսչափ ի գոյն բերել. զի խիստ էր
եղծեր եւ հաւցեր...”:

Անդ. (Գրքէր էրէ). “Գարձեալ յիշեցէք
յաղաթս ձեր զուայիս Գոթիկն, եւ զծնաւդն իւր
զԹորոսն եւ զվարդէծոցն, եւ զաւակն իւր զԹո-
րոսն եւ զԱստուածատուրն, եւ զկենակիցն իւր
զՄամայ խաթուն, որ ասացաւ զսա ի հալալ ընչեց
իւրոց եւ ետուն Բ. Ճ. գրամ եւ վերստին նորոգե-
ցին զնա եւ եդին յիշատակ ի գիւղն Աւփուտոց,
ի ձեռն Մելքիսէթ երկուսն...”:

էջ 517 (Գրքէր [Եօդ] էրէ). “Յիշատակ
աւետարանս թաճիկին եւ իւր կողակցին Սառային:
Եւ իւր եղբորն Գուլպին: Որք ետուն զայս աւետա-
րանս եւ զմի Մաշտոց յիշատակ իւրեանց հոգւոյն,
ի գուռն սուրբ Նշանիս... Գրեցաւ թվին ՌՂԹ.
Դեկտեմբերի Ը. յառաջնորդութեան Ազրուճի
Սարգիս վարդապետի”:

64.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1372:

ԹՈՒՂԹԻՔ 304 (էջ 608): — ՄեծՈւթիկն՝
18×27×7 մետ.: — ԳՐՈՒԹԻՔՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԻՔ
մէն մի սինակը 21 տող: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝
կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ կոպտորէն կտրուած
եւ գողցուած, պատկերները, մասցալը լաւ պա-
հուած: — ՄԱՆՐԱՆՅԱԶԱՐԻՔ՝ ՊԱՆՊԱՆԱԿ՝ սկիզբը երկու,
վերջը մէկ թերթ. երբն ալ աւետարանէ. մետրոպեան
երկաթագրով. առաջին երկուքը բոլորովին եղծուած:
— ՎԵՐՆԱԳԻՐԻՔ՝ չկան: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ՍԿԶՐՆԱ-
ՏԱՌԻՔ՝ աւետարաններու սկիզբը շքեղ, զլուխներունը
պարզ: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԻՔ՝ միջակ: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՔ՝
չկան: — ԽՈՐԱՆԻՔ՝ սկիզբը կան պարզ խորաններ. հա-
շտով տասն: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆԻՔ՝ Եւսեբի նախադրութիւն-
ներով եւ համարաբառ ցուցակներով: — ԳՐԻՉ՝ Սոե-
փանոս կրօնաւոր: — ՏԵՂԻ՝ ներսէս: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Պիւ
(= 821+551 = 1372): — ՏԵՂԻ՝ Դարանաղեաց գաւառի
Աւագ անապատը:

Մատենան է Ա-Երբան, էջ 33—189
Մատթէոս. էջ 193—289 Մարկոս. էջ 295
463 Ղուկաս. էջ 467—592 Յովհաննէս.
էջ 592—602 Հանգիստ Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՔՆԻՔ. էջ 602 (Բռն
էրէ). “Փառք անսկզբնականին Հաւր... Արդ ես
նուառտ Ստեփանոս զմտաւ ածի զայս ամենայն եւ

յիշեցի զայն որ ասէ երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն եւ ընտանեակ յերուսաղէմ եւ գրեցի զսուրբ եւ զկենսունակ աւետարանս ողորմութեամբն Աստուծոյ: Ի խնդրոյ Հոգեւեւի եղբոր մերոյ Ներսիսի Հարազատի եւ աստուածածնի, որ յորդորեաց զմեզ եւ ետ գրել զսա ի յիշատակ իր եւ ծնողաց իւրոց եւ ամենայն նախնեաց: Եւ գրեցաւ ի թուականութեան Հայոց ՊԻԱ. ի սուրբ եւ գերահաւան անապատս որ կոչի Աւագ ընդ Հովանեաւ սրբուհւոյ Աստուածածնի, եւ կարապետին Յովհաննու եւ սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային եւ սրբոց առաքելոցս եւ բազմահաւաք սուրբ Նշարացս եւ կենսակիր սուրբ Նշանացս: Ի դուրս նաղեաց գաւառիս կամ խայ, հանդէպ սրբոյ գերեզմանի Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի: Արդ աղաչեմ զձեզ... յիշեցէք սրտի մտաւք ի մարբափայլ աղաթս ձեր զերկու եղբարքս զՍտեփանոս գրիչ անարժանս ի կրանաւորս, եւ զՆերսէս Հարազատ եղբայր մեր հանգերձ ծնաւորվք մերովք՝ եւ ամենայն նախնեաւք՝ կենդանեաւք եւ հանգուցելովքն առ Քրիստոս: Յիշեցէք եւ զառաջնորդ սուրբ ուխտիս զկիրակոս եւ զայլ միաբանութիւն եղբայրութեանս որ աստ կան: Էջ 608 (յեղեղ) ԲԵՆԷԴ. «Յիշատակ է աւետարանս Թորոսին, Թամամին, Ազնաւորին, Սաքարին եւ ամենայն ընտանեաց որ առին զսա ի հալալ վաստակոցն եւ եղին իւրեանց հոգւոյն յիշատակ ի դուռն սուրբ Նշանին... Դարձեալ իմանայք որ այս աւետարանիս գինն Թորոսն զտունն երես, եւ առաւ իւրեանց յիշատակ:»

65.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1397.

ԹՈՒՆՎԹԻՔ 296 (էջ 592): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 26×18×9 սնտ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԻՔ մէն սինակ 19: — ՆՈՒԹԻ ԹՈՒՆՔ: — ԿԱԶՄ՝ կաշեփայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ քիչ մը հիւսցած եւ տեղ տեղ ցեցակեր: — ՎԵՐՆԱԳԻՐԻՔ՝ կարմիր թանաք: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ՍԿԶՐԱՏԱՌԻՔ՝ պարզ: — ԼՈՒՄԱՆՑԱՋԱՐԻՔ՝ զոնթէ չունի: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՔ՝ միայն Մատթէոսի սկիզբը պարզ կիսախորան մը կայ: — ԳՐԻՉ՝ Մխիթար: — ՏԵՂԻ՝ Երզնկայ (Վ): — ՏԷՐ՝ վարդան քահանայ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՊԴԱ (= 846+551) = 1397: — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ էջ 451, 452, 590: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ՝ Կը վերաբերի Ս. Սարգսի:

Մատենան է Ա-Երաբան, էջ 3 Մատթէոս, էջ 162 Մարկոս. էջ 268 Ղուկաս, էջ 452 Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Ա. (էջ 452). «Արդ աղաչեմ ամենեսեան որք կարգայք կամ աւրինակէք զսուրբ աւետարանս, յիշեցէք եւ մեղաց թողութիւն հայցեցէք վարդան քահանայի եւ ծնողաց սորա խորտակի եւ կենակցի իւրոյ Մամալաթունի եւ երկու եղբարցն իմոյ Տօնականի եւ Ստեփանոսի եւ գեաւաբուսիկի որդւոյ իւրոյ Պրոխորոնի, յիշեցէք զկենակիցն Նիկողոսի ամէն ի սուրբ աղաթսն ձեր, եւ Աստուած զձեզ յիշէ յիւր սուրբ

աղբայութիւնն ամէն. գրեցաւ վերոյգիրս ձեռամբ վարդան քահանայի թվ. ՊԴԱ:

Բ. (էջ 452). «...Արդ գրեցաւ յիշատակաւսն ի յերզնկայս, ի յանուն վարդան քահանայի, որ ստացաւ զսա ի յարգար ընչից իւրոց, յիշատակ իւր եւ ծնողաց իւրոց փոխեցելոցն ի Քրիստոս, Լուսեբիցու եւ Մկրտիչ իրիցու եւ միւս վարդան երիցու, եւ այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, մար իւրոյ Զապելին եւ մաւրբուրին Մամալաթինս եւ եղբարն Նիկողայոսի, եւ զաւակի իմոյ Մկրտիչ սարկաւազի, եւ եղբար որդւոյ Յակոբի եւ Դաւթին, որ յաւետարանիս վերագինս աւգնական եղեւ եւ երիցու կնոջն Հատին, եւ իւր մարն Քուրաթունին եւ պապուն Յովանիսին, եւ իւր հաւրն Գիշուկին եւ եղբարն կարապետին եւս առաւել Մթխալին, որ աւգնական եղեւ ի գինս... Եւ արդ գրեցաւ վերոյգիրս ի սուրբ աւետարան, ձեռամբ անարժան երիցու Մխիթարի. թվ. ՊԴԱ, Յունիս ամսոյ Բ.:

Գ. (էջ 591). «Զվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զմաղտեօի տէր Պարոնն, եւ զիւր կողակիցն զմաղտեօի Փաշայն, եւ զիւր նորաբողոջ որդիքն Վիկ Պարոնն, եւ զՊապիկն զԼոյս Պարոնն եւ զիւր արեան մերձաւորն զամենեսեան առհասարակ ամէն... Որ ստացաւ զսայ ի հալալ յիշեցի իւրոց եւ իւր յիշատակ ի ձեռն տէր Վրդանէսին... գրեցաւ սակաւ գիրս ձեռամբ արժան եւ մեղաւմած վրդանէս երիցու. թվին. Հայոց ՌԶԲ. Հայր մեր:»

66.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1432.

ԹՈՒՆՎԹԻՔ 296 (էջ 592): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 28×17×7 սնտ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԻՔ մէն մն սինակ 21: — ՆՈՒԹԻ ԹՈՒՆՔ: — ԿԱԶՄ՝ քայքայուած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻՔ՝ ընդ եւ խոնաւութենէ վաստուած: — ԳՐԻՉ՝ Յովսէփ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՊԴԱ (= 881+551) = 1432: — ՏԵՂԻ՝ Կիւրղի վանք (Վ):

Մատենան է Ա-Երաբան:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. «Փառք. և եւ նուազտ հոգս Յովսէփ ծոյս եւ անարժանս ի կրանաւորս, զմտաւ ածի զայս ամենայն եւ յիշեցի զբան մարգարէին որ ասէ երանի որ ունիցի զաւակ ի Սիոն եւ ընտանեակ յերուսաղէմ. եւ շնորհիւ Աստուծոյ եւ ողորմութեամբ նորին գրեցի զսուրբ եւ զկենսունակ աւետարանս ի յիշատակ մեր եւ նախնեաց եւ ծնաւորաց եւ ամենայն երախտաւորաց մերոց... Գրեցաւ սա ի թուականութեան Հայոց ՊԴԱ. ի սուրբ եւ ի գերահաւան անապատս որ կոչի Կարդի. ընդ Հովանեաւ սուրբ Նշանիս եւ սրբուհւոյ Աստուածածնի եւ կարապետին եւ Յովհաննու եւ բազմահաւաք սուրբ Նշարացս որ աստ: Արդ աղաչեմ զձեզ մանկունք նորոյ Սիոնի որք հանդիպիք այս սուրբ աւետարանիս եւ աւագիք եւ աւրինակէք. յիշեցէք սրտի մտաւք ի մարբափայլ աղաթսն ձեր զփրցուն եւ զեղորդ գրչակս զՅովսէփս եւ յանգեցութեանս իմոյ ոչ մեղագրել, զի յաւաժութիւն եւ փափաք սրտիս մոռացումն

եղեւ տկարութեանս: Յիշեցէք եւ զուսուցիչսն իմ զԱրիստակէս Արդապետն որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց մեզ զգիրս եւ ինքն ի Քրիստոս փոխեցաւ նաեւ զծնողն իմ զՅակոբ քահանայ եւ զմայրն իմ Զալամ խաթուն. եւ զեղբարքն իմ զԳրիգորն եւ զՄիքայէլն նաեւ զհանգուցեալսն եղբարք իմ զԱսման սարկաւազն որ յուսով առ Քրիստոս փոխեցաւ:

67.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹՔ 242 (էջ 484): — ՄեծՈՒԹԻՒՆ՝ 25×18×6 մտ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂՔ մէն սինակ 22: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշնպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ քրքրուած: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՆՊԱՆԱՅ՝ վերջը կայ միակ թերթ մը, աւետարանի հատուած, փոքր մնարդեան տպուերով: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ՄԿԱՐԱՆՏԱՌՔ՝ անարժէք: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԴ՝ նոյնպէս: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ չկան: — ԽՈՐԱՆՔ՝ ինկած: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ նոյնպէս: — ԳՐԻԶ՝ անծանօթ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ Ստեփանոս արքեպիսկոպոս: — ԺԱՄԱՆԱՅ՝ անծանօթ:

Մատենան է Ա-Երբարան, ուր կարգաւ չորս աւետարանք գրուած են, ամէնուն սկիզբը թերի է. էջ 1 Մատթէոս. էջ 139 Մարկոս. էջ 227 Ղուկաս. էջ 377 Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Էջ 138. “Արդ աղաչեմ զսիրելիս... Արդ յիշեցի մեր մայր պատուեալ Հռիփսիմայ անուն կոչեալ, Աստուծոյ բանին աւրհնեալ. եւ սուրբ հոգւոյն շնորհաւ լցեալ: Եւ պատուական հայրն իւր ընտրեալ, հայրն երկնաւոր զնայ աւրհնեալ, որ ամիր Մուկը անուն ձայնեալ. եւ ի Քրիստոս իսկ յուսացեալ, եւ զՍտեփանոս զորդին աւրհնեալ, անուանակցին իւր նմանեալ... Այլ եւ զնոյնիս եւ զանազան, զեղբայրն իւր աղնուական, Սարգիս լցեալ շնորհաւ բրթման, հրեշտակք նորա են օրհնապան. այլ եւ զքոյրն իւր զԹական զՇնորհաւոր տիկին մայր պատուական: Խոհեմ համեստ եւ զանազան, բարի գործք սրբանման. եւ զպատուելի այրն իւր արժան, յարքայութեան աստուածկոչման. որ ի ծերոյն յարգեալ անուան, զրկօք երթա՛ զտէրն էական, անուանակցին իւր սա նման, որ Սիմէոն կոչի յանուան: Այլ եւ զծնողն իւրեանց յայտի, պարտ է յիշել յայտմատենի. զԳրիգոր զհայրն իւր հրաշալի, որ պատուական էր քան զոսկի, եւ մաւրն իւրոյ Համալ տիկին, որ է աւրհնեալ յայտմ աշխարհի: Եւ որք լսեն զայս ուղղակի, լցեալ սրտիւք բերկրալի. Աստուած ողորմի նոցա հոգի, բազում պարգեւք նոցա տացի ի յարարչէն ամենայնի: Զաւետարութիւնս մեր յարգեցին, զղարկութիւնս մեր պատուեցին. զանհամութիւնս համեմցին. անարժանիս պատիւ եղին, տամք եւ տեղաւք զմեզ հանգուցին, բազում բարեաւք զմեզ լցուցին. տացէ սոցա տէրն յայն տեղին, մի զհազար փոխարինին. ամէն:

Էջ 222 (բա՛ն քրէն). “Արդ աղաչեմ զամենեւեան... Ստեփանոս արքեպիսկոպոս որ զգիրս էառ աստուածային. իւր յիշատակ յաւիտենին. հաւրն իւրոյ Յովհաննիսին, եւ մաւրն իւրոյ Աղիւղ տիկին. նոցա բարեաց պարգեւք տացին. յամենապատ Հաւրէն վերին: Այլ եւ զնա երկրորդ ծնաւորն, որ հոգեւոր մայր է նորին, եւ մահտասիք աստուածային. որք քաջութեամբ զուծն առին, յերուսաղէմ գնացեալ հասին. երկրպագեալ զերեզմանին, զլոյսն տեսան յոր փափաքին. անտի դարձան, ի տուն հասին, զաւետարանս գրել տուին. կրկին բարի յիշատակին, յաւետարանս յոր գրեցին. որք ընթեռնոյք ի սուրբ ժամին. Աստուած ողորմի ասացէք նոցին:

68.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

ԹՈՒՂԹՔ 282 (էջ 564): — ՄեծՈՒԹԻՒՆ՝ 27×18×6 մտ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂՔ 21: — ՆԻՒԹ՝ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշնպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ պահուած: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՆՊԱՆԱՅ՝ վերջը կան երկու թերթ. միջին մնարդեան երկաթագործ ծառնոտիի հատուած: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԴ՝ բաւական սիրուն: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանի չնկրու: — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ չորս աւետարանաց սկիզբը մէկ մէկ նստ: — ԳՐԻԶ, ԺԱՄԱՆԱՅ ԵՒ ՏԵՂԻՐ՝ անծանօթ:

Մատենան է Ա-Երբարան, էջ 3 Մատթէոս. էջ 159 Մարկոս. էջ 257 Ղուկաս. էջ 431 Յովհաննէս:

ՅԻՇԱՏԱԿԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Էջ 559 (բա՛ն քրէն). “Յիշատակ է սուրբ աւետարանս Քորովի մահտեսի Ալեքսանդր թոռն խոճայ Լուսպարոնին եւ խոճայ աղայեկին եւ հօրն մահտեսի Սէֆարին եւ մօրն մահտեսի խաթունին եւ այլ եղբարքն մահտեսի Նազարէթին եւ Հասէնին եւ քեռոյն խան Սուլթանին եւ Լուսխաթունին եւ քեռորդուն տիրացու Կարապետին եւ հօրեղբորն մահտեսի Յարութիւնին: Այլ եւս աղայեկին որդւոյն Յովհաննէսին, զոր եւ Տէր Աստուածըն մեր անփորձ պահեցէ ընդ երկար աւուրս: Այլ եւս սորին մասնակից եւ առիթ եւ պատճառ եղեւ մահտեսի տէր Յովսէփն եւ Յուկի որդի խոճայ Յովհաննէսն, զոր եւ տէր Աստուածըն մեր վարցահատոյց արացէ: Ստացաւ զայս... խոճայ Լուսպարոն եւ խոճայ աղայեկին եւ եղին յիշատակ իւրեանց հոգուն եւ իւրեանց ծնողացն հոգուն ի դուռն սուրբ Աստուածածին եւ սուրբ Լուսաւորչին եւ սուրբ Թէոդոսին, զոր Տէր Աստուածըն մեր իւրեանց յիշատակն անջնջելի արացէ մինչեւ ի կէտ կոչման իւրոյ ամէն: Ի ժամանակս հայրապետութեան Տեառն Աղեքսանդրի Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց եւ առաջնորդութեան մեծափառ ուխտիս մերոյ սուրբն Նշանի Աստուածատուր Արդապետի ահրեպիսկոպոսի որ մականուամբ գմբուկ է կոչեցեալ եւ աւաքերիցութեան եկեղեցու տէր Յովսէփ մահտեսի քահանայի որ տէր Աստուած յերկար աւուրս

արասցէ. ամէն: Ի թվականութեան յաբեթական տոհմիս ՌՃԾԹին եւ ի թվոջն Փրկչին որ բոտ լատինացւոյ Ռ2Ժ. եղաւ յիշատակ սուրբ աւետարանս ի դուռն սուրբ Աստուածածին (Սեբաստիոյ):

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

(Շարունակելի)

Պ Ա Յ Մ Ա Կ Ա Ն

Կ Ա Մ Ս Ա Ր Ա Կ Ա Ն Ի Գ Ա Ր ՈՒ Ն

(Շարունակելի)

բ) Ներսէս Գ.:

Հայաստանի քաղաքական վիճակը 652է ետք փոխուած էր: Պարսկական պետութիւնը հիմնովին կը ցնցուէր հարաւաշուռ ժողովրդիկէն եւ արաբական բանակները թ. Ուտունայ առաջնորդութեամբ կը տիրանային Հայաստանի պարսկական բաժնին՝ 654ին: Այնուհետեւ Արարը կը ստանձնէր մրցակցի դերը՝ Բիւզանդիոնի հանդէպ: Հայաստան կ'ենթարկուէր արարոստիկաններու իրաւասութեան, բայց կը կարգուէին միաժամանակ հայ իշխաններ, սպարապետներ: Արաբական տիրապետութեան տակ առաջին հայ իշխանը կ'ըլլար Համադասպ Մամիկոնեան, որ 657—658ին Հայաստան վերագրաւոր թիւզանդացիներու ծառայութեան կը նուիրուէր եւ թիւզանդական տիրութեանը կը հարստանար: Սակայն Արաբացիք դարձեալ կը նուաճեն Հայաստան եւ 662ին Գրիգոր Մամիկոնեան կը նշանակեն իշխան Հայաստանի: Սա խաղաղութեան շրջան մը կը բոլորէ եւ 685ին կը սպաննուի խաղաղութեան արշաւանքը զսպելու աշխատած ժամանակ: Յաջորդը՝ Աշոտ Բագրատունի (686) Արաբներու ընտրելին է եւ իշխանութեան կը հասնի անոնց կամով: Սակայն երբ Յուստինոս Բ. 688ին կրկին անգամ կը մտնէ Հայաստան հաշտ աջօք չի նայիր իր թշնամիէն կարգուած իշխանին: Նա զԱշոտ չափազանց զօրաւոր եւ հետեւաբար փնասակար կը գտնէ, եւ որպէս զի իշխանութեան դէպի Արաբացիները

հակող նժարը հակակշռէ՝ կամարական մը կ'անցնէ իշխանութեան գլուխ: Այս առթիւ ահա հայ եւ արտաքին մատենագիրներ կը յիշատակեն՝ *Ներսէս (Գ.) Կամասրական*:

Վերն արգէն այս Ներսէսը ներկայացուցի իրր յաջորդ Ներսէս Բ.ի: Ասոնց աղերսի մասին պատմագիրներու մէջ մեծ տարածայնութիւն կը նշմարուի:

Չամչեան, Բ. 373 յը. յենլով Յ. Մամիկոնեանի առասպելախառն պատմութեան վրայ եւ անոր կցելով Գր. Արշարունայ եւ Արշարունեաց եպիսկոպոսներու գաւազանագրքի տեղեկութիւնները Ներսէս հի հայրը կը կոչէ Վահան: Սա որդի է Սմբատ Մամիկոնեանի եւ միայն մօր կողմանէ կամարական (Չամչ. Բ. 336—339), կը մասնակցի 630ի (?) կռիւներուն, եւ ապա կը յաջորդէ իր հօր՝ Տարծի տանուտէրութեան մէջ (անդ, 342—343): Այս ամէնը՝ համաձայն է Յովհ. Մամիկոնեանի, որ իրապէս կամարական կը կոչէ զՎահան¹ (էջ 16, 26, 28, 31—36, 44—47), բայց թէ ինչպէս եւ երբ նա ձեռք կը ձգէ նաեւ կամարական հողերը, այդ մասին կը լռէ: Չամչեան լոկ կարծեօք կը խօսի եւ ունէ ապացոյց չունի Վահանի եւ Ներսէս Գ.ի արեւնակցութեան: Չամչեանի կարծիքը անայլալ կ'ընդգրկէ Justi, Iranisches Namenbuch, էջ 224, թիւ 64. “Sohn des Vahram, Bruder (!) der Märtyrerin Susanna († 715!) und des Gagik”. Սամ. Անեցի, 409, Ասող., 129. Չամչ. Բ. 375. Brosset, Deux histor. 34. — Չամչեանի անհիմն տեսութեամբ Վահան հայր էր Ներսէսի եւ նախնիաց տանուտէր կամարականաց: Բայց ասոր հակառակ աչքի կը զարնէ, որ ոչ մէկ տեղ ուր Վահան անունը յիշուած է՝ “Տէր Հիրակայ եւ Արշարունեաց”, յորջորջները կցուած կը գտնենք, ոչ Գրիգորիս Արշարունայ ձեռնի (Պատկեր, 1890/91, էջ 143), ոչ Արշարունեաց եպիսկոպոսներու գաւազանագրքին յառաջաբանին մէջ — ասոր հակառակ երբ Ներսէս կը յիշուի, չի մոռցուիր որ նա է “Տէր Հիրակայ եւ Արշարունեաց”: Վահան պարզապէս “Պատրիկ” կը յորջորջուի, ինչ որ սակայն տանուտէրութիւն չ'ենթադրեր: Չեմ կրնար հաւանիլ նաեւ Տէր-Մովսէսեանի, որ կը մերժէ թէ եւ Չամչեանի եւ Էմինի (Ասողիկ, էջ 73, տես

¹ Մեր մատենագրանի թիւ 314 ձեռագիրն ալ թուղթ 238 յիշատակարան մը կը բովանդակէ, ուր կ'ըսուի. “Իշխանութեան Մամիկոնեան Վահանայ, զոր մայրենեօք Կամասրական կոչեն, որ երեսներորդ երրորդ էր ի Մուշեղոս (Տաւեան, Ցուցակ, 749):”